

Józefa Kobylińska

Językowe sposoby

określania terminów w XVI–XVIII w.

w *Księgach gromadzkich wsi Kasina Wielka*

Materiał językowy do niniejszej rozprawy został zaczerpnięty z *Ksiąg gromadzkich Kasiny Wielkiej* (XVI–XVIII w.). Kasina Wielka leży w pow. limanowskim, a więc na południu Małopolski; do r. 1597 należała do Przecława Niewiarowskiego z Niewiarowa k. Bochni i w tym właśnie roku została przekazana przez właściciela klasztorowi OO. Dominikanów w Krakowie.

Zachowane księgi gromadzkie, znajdujące się w Bibliotece PAU–PAN w Krakowie pod sygn. rkp. 1553, są kopalnią wiedzy o tej ziemi, jej mieszkańcach i kulturze, zwłaszcza materialnej, w tamtym okresie.

W niniejszym artykule chcę przedstawić występujące w tym zabytku językowym sposoby nazywania *terminów*, przy czym przez wyraz *termin* rozumiem «czas wyznaczony na wykonanie jakiejś czynności, dopełnienie jakich warunków; czas, w którym jakaś czynność powinna być [czasem jest – J. K.] wykonana» (SJPD IX 115). Że tak należy rozumieć wyraz *termin*, świadczy także następujący cytat z KGKW¹:

a kto się naidzie mający bydło naiemne w *tydzień po terminie* tym naznaczonym, traci maietnosc (1626 – 3091)²; a *czas naznaczył temu dekretowi* nadalei do niedziel dwu, a die presenti (1624 – 3072).

Nazwa *termin* dotyczy oczywiście języka prawniczego.

W funkcji terminów w zebranych materiale wystąpiły różne jednostki językowe, a więc nazwy świąt, nazwy jednostek czasu, pór dnia, przysłówki temporalne i in., które omówię dalej.

¹ Skrót KGKW oznacza *Księgi gromadzkie Kasiny Wielkiej* – zob. Bibliografia.

² Cyfry podane przy cytatach oznaczają: pierwsza – rok, druga – numer zapiski wg KGKW.

Nazwy świąt i uroczystości kościelnych

W omawianym okresie w powszechnym użyciu był kalendarz liturgiczny, o czym świadczą różne zapisy. Podobnie jest w analizowanym tu tekście. Funkcję terminów pełniły ważne święta, jak Boże Narodzenie, Wielkanoc, Zielone Świątki, przypadające w różnych porach roku, ważne święta i uroczystości Matki Boskiej i uroczystości świętych, przypadające także w różnych porach roku, oraz ważne dłuższe okresy liturgiczne, jak adwent, post, suche dni³.

I. Boże Narodzenie (7x) – 25 XII. Te ważne święta w roku liturgicznym przypadają w zimie i właściwie kończą rok kalendarzowy, były więc odpowiednim terminem realizacji różnorodnych zobowiązań. Nazwa *Boże Narodzenie* występuje w KGKW w trzech wariantach leksykalnych: *Boże Narodzenie*, *Gody* i łac. *Festa Natalitia*. W funkcji terminu nazwa ta przybiera postać wyrażen przyimkowych, głównie z przyimkami *na* i *do*, rzadziej *od*. Niekiedy wyrażenie przyimkowe jest rozszerzone o wyrazy doprecyzowujące, np. *przyszłe*, *blisko przyszłe* itp.: Jeden raz wystąpiła fraza: *dzień Bożego Narodzenia*:

na + acc.: zkasowało prawo Matuszowi zapłacić [...] *na Boże Narodzenie* flor. 6. (1609 – 2923); a na ostattek pyenadzy [...] ma dacz *na gody przysle* ['najbliższe'] (1543 – 2700); a na drugie trzy [grzywny] powinien mu dac *na Boże Narodzenie w tym roku* ['w roku bieżącym'] (1622 – 3023); tenże Bartoss Mazgay obiecał [...] dac *na dzien Bozego Narodzenia blisko przisliego* ['najbliższego'] grzywnę (1575 – 2742);

do + gen.: *do Bozego Narodzenia* Pała stary ma trzymac wszystkie dobra (1611 – 2942); ut. solvat *ad festa Natalitia* 15 marcas (1640 – 3239); od tego czasu *az do god* będą robic panszczyznę Nowakowie a *od god* Trzoslowie (1690 – 3447);

od + gen.: zob. wyżej.

II. Trzech Króli (2x) – 6 I. Święto Trzech Króli – dziś święto Objawienia Pańskiego – przypada w okresie bożonarodzeniowym i oficjalnie kończy ten okres, ale też przypada na początek roku kalendarzowego, jest więc dobrym terminem dla tych, którzy mają płatności za poprzedni rok lub na początku rozpoczynającego się roku. Nazwa tego święta pojawiła się tylko dwa razy – w postaci rozwiniętej przez wyrażenia doprecyzowujące:

do + gen.: naznacza sąd czas pewny tego wykupna Iañowi, to jest *do Trzech Krolow blisko przyszych* ['najbliższych'] (1624 – 3068); aby Regina Saburzyna [...] zostawała na tym zarędku aze *do Trzech Krolow w przyszym roku* 1697 (1696 – 3485).

Zwraca uwagę występowanie końcówki *-ow* – *Krolow* – wobec współczesnego *-i*.

III. Wielkanoc (12x). Są to święta ruchome – obchodzone w okresie wiosennym, w pierwszą niedzielę po pierwszej wiosennej pełni księżyca. Wielkanoc to

³ Przygotowuję artykuł na ten temat.

najważniejsze święta w roku liturgicznym. Święta te były też jednym z terminów realizacji płatności lub innych należności. W zebranych materiale nazwa występuje w postaci wyrażzeń przyimkowych, czasem jest rozszerzona o wyrazy doprecyzowujące, jak *ta, przyszła, blisko przyszła* 'najbliższa' i in.:

do + gen.: aby woyt zapłacił takową sumę Pali nadaley do *Wielkiej Noczi* (1623 – 3034);
 na + acc.: ma dac nagrody mu pułgrzywny [!] [...] na *Wielkąnoc* (1609 – 2926); Woit [...] obiecał Pali zapłacić połowice [winy] na *Wielka [!] Noc* (1609 – 2923); ma dacz Pały na tę *Wielką nocz* 4 flor. (1616 – 2954); Aby Iantek zapłacił na *Wielką Noc przyszłą* (1623 – 3038); a te osm złotych ma oddac [...] na *przyszłą Wielką Noc* (1646 – 3286); na *Wielką Noc blisko przyszłą* (1623 – 3039); a na *Wielkąnoc przislą w tinze roku* ma dacz drugie trzy grziwny (1602 – 2808);

od + gen.: Wolny ma być [...] od *Wielkiej Nocy az do zniwa* (1696 – 3486);

po + instr.: żeby trzy razy szedł w rozgi przez szereg całej gromady [...] drugi raz *po Wielkiej Nocy* (1680 – 3414); stało się *po Wielkiej noci* to kupno (1600 – 2794);

przed + instr.: powinien [...] uścyc mu się *przed Wielka Noca [!]* pod winą (1623 – 3034).

Zwraca uwagę fakt, iż w badanym okresie wyraz *Wielkanoc* ma postać zestawienia, a tylko wyjątkowo został zapisany jako zrost z obydwojma członami odmiejnami. Jako nazwa terminu wystąpił 12 razy, czyli dość często.

IV. Zielone Świątki (5x) – oficjalna nazwa: uroczystość Zesłania Ducha Św. – święta ruchome, przypadające 50 dni po Wielkanocy w niedzielę zwaną pięćdziesiątnicą. Dawniej święta były dwudniowe (niedziela i poniedziałek) – stąd postać l. mn. Nazwa *Zielone* pochodzi od majenia domów (chałup) zielonymi gałęziami. Przypadały na przełomie wiosny i lata, a jako nazwa terminu w KGKW pojawiły się po raz pierwszy w r. 1602 i zawsze występowały w postaci wyrażzeń przyimkowych, niekiedy rozbudowanych:

do + gen.: Ize służela do *Świątek* Katharzyna u Pały (1602 – 2843);

na + acc.: wtora rata [na] *Świątki* (1611 – 2944); nakazało prawo, aby ie [złote] oddał na *Świątki przyszłe* (1620 – 3003); drugą część [ma oddać] na *Świątki w roku następnym* (1694 – 3464);

od + gen. (do...): abym mu mlin niał *oth Svątek* do S. Marcina (1604 – 2821).

Jest charakterystyczne, że we wszystkich przykładach (siedemnastowiecznych) wystąpiła postać *Świątki*, a więc bez członu – *Zielone*. Nigdy też nie wystąpiła nazwa oficjalna: uroczystość Zesłania Ducha Św. Postać dwuczłonowa została zanotowana dopiero w w. XVIII:

drugą [ratę powinna zapłacić] na *Zielone Świątki w roku terazniejszym* (1722 – 3612).

V. Święta i uroczystości Matki Boskiej (5x). Uroczystości Matki Boskiej nie wystąpiły zbyt obficie jako terminy uiszczania płatności, opłat itp. Spośród licznych świąt maryjnych w roku w KGKW, a sądzę, iż była to praktyka o szerszym zasięgu, wystąpiły tylko trzy święta i czwarte nie nazwane.

1. Święto nie nazwane (1x):

aby się *na przyszłe święto N. Panny Marię* na dwie parze świec woskowych złożyli (1677 – 3403).

Nie została tu wymieniona nazwa uroczystości Matki Boskiej, ale sądząc z kontekstu (na podstawie daty posiedzenia sądu – 19 XI 1677), musiała to być jakaś uroczystość przypadająca pod koniec listopada lub na początku grudnia (może 8 XII).

2. *Matki Boskiej Gromnicznej* (2x) – 2 II (dziś: święto Ofiarowania Pańskiego). Termin ustalony na tę uroczystość wystąpił tylko dwa razy w KGKW w postaciach leksykalnych wariantywnych:

Pierwsza rata *na P. Marię Gromniczką* [!zapewne błąd – winno być *Gromniczną*] *in anno sequenti 1612* (1612 – 2944); na trzecią ratę *na Gromnice* [ma dać] złotych 10 (1641 – 3252).

W drugim przykładzie występuje nazwa święta – *Gromnice*, powstała stąd, że w tę uroczystość święci się gromnice. Nazwa zachowana do dziś w gwarze tego regionu [zob. Kobylińska 2001: 46].

3. Kolejny termin jest związany z uroczystością *Matki Boskiej Zielnej* (1x) – 15 VIII (dziś: święto Wniebowzięcia Matki Boskiej):

a trzecia rata *na Pannę Marią Zielną* (1611 – 2944).

4. Czwarty termin jest związany z uroczystością *Matki Boskiej Siewnej* (1x) – 8 IX (oficjalnie: Narodziny Matki Boskiej, święto Narodzenia Matki Boskiej):

za żywota zony jego, która umarła *na Pannę Marią Siewną* w roku 1625 przy dziecięciu (1626 – 3087). (Nie jest to w pełnym znaczeniu termin).

Widzimy, że w tym okresie używano na terenie Małopolski południowej ludowych nazw uroczystości Matki Boskiej, powstałych w wyniku elipsy (*uroczystość Matki Boskiej Gromnicznej* → *Matki Boskiej Gromnicznej* → *Gromniczna* // *Gromnice*). Nazwy te są związane z atrybutami przypisywanymi tym świętom maryjnym, a wtórnie Maryi (*Zielna*, *Siewna*). I takich nazw używa się również dziś w mowie potocznej i gwarze tego regionu. Natomiast Matkę Boską tytułowano: *N[ajświętsza] P[anna] Maryja* lub *Panna Maryja*, ewentualnie z odpowiednim epitetem.

VI. Uroczystości świętych

W omawianej funkcji wystąpiły tylko nieliczne uroczystości świętych. Są to: w okresie wiosennym – św. Wojciech, w okresie letnim – św. Jan Chrzciciel i w okre-

sie jesiennym – św. Michał i św. Marcin (zima?) oraz wyjątkowo – św. Maria Magdalena jako patronka parafii. Jeden raz wystąpił też św. Sebastian, „zimowy” święty, i św. Katarzyna – święta „późnojesienna” („zimowa”?).

1. *Uroczystość św. Wojciecha* (2x) – 23 IV. Uroczystość św. Wojciecha przypada w początkowym okresie wiosny i jest ważnym punktem czasowym, zważywszy dodatkowo na wielki kult tego świętego w Polsce. W naszym materiale terminy związane z tym dniem są nieliczne, przypuszczalnie ze względu na przednówek przypadający w tym czasie na wsi (ludzie nie mieli wówczas czym płacić):

na + acc.: połowicę pyeniadzie [!] ma dacz na *S. Woycech roku prziszlego* (1565 – 2735); a on się they roley chwyciel, lat temu pięć będzie na *przyszly S. Woyciech* (1623 – 3033);

Wystąpiła tu archaiczna forma B. = M.

od + gen.: aby pomieniony Sobestion Nowaczyk ustąpił z tej chałupy *od S. Woiciecha w przyszlym da Pan Bog roku* (1695 – 3483).

2. *Uroczystość św. Jana (Chrzcziciela)* (7x) – 24 VI. Uroczystość św. Jana Chrzcziciela zbiegała się z istotną cezurą w roku kalendarzowym – było to półrocze, a więc odpowiednia pora do uiszczania pewnych zobowiązań, płatności itp. Uroczystość tego świętego wystąpiła kilkakrotnie w KGKW w funkcji terminu, znanego zresztą dobrze w polskiej tradycji:

do + gen.: aby Pali zapłacili [...] ad festum *S. Ioh[annis] Bapt[isti]* (1622 – 3017);

na + acc.: zebý trzy grzywny oddał na *S. Iqn* (1616 – 2955); nakazało prawo Stanisławowi na *S. Ian* dac Pali flor. 3 (1609 – 2923); ma dac na *S. Iqn blisko przyszly grziwięń* dwie (1610 – 2938); które [pieniądze] ma iemu oddac na *S. Ian Krzyciel przysly* (1620 – 3004);

od + gen. (do...): azeby [...] robili *od S. Iana az do S. Michała* (1695 – 3476).

Zwraca uwagę konstrukcja *na święty Jan* ze starym B. = M.

3. *Uroczystość św. Michała* (Archanioła) (28x) – 29 IX. Uroczystość ta przypada w jesieni, po zbiorach (zniwach) i dlatego był to okres odpowiedni do uiszczania różnego typu danin i realizacji zobowiązań finansowych. Od dawna też był to w Polsce ważny termin płatności i dlatego również tak liczne przykłady użycia nazwy tej uroczystości w analizowanych tekstach – aż 28 razy. Formalnie są to wyrażenia przyimkowe, niekiedy rozbudowane:

do + gen.: aby mu piniędzy za rolę puszczono *do S. Michała* (1634 – 3167); ma dacz gr. 20 *do S. Michała w tim roku*, a na drugi ma płacic *do S. Mihala* zlothi an. 1620 (1619 – 2989); ani mniej więcej trzymac tylko *do świętego Michała in an. presenti* 1644 (1644 – 3279);

na + acc.: zebý trzy grzywny oddał na *S. Iqn*, a sescz grzywięń na *S. Mýchal* (1616 – 2955); powinien będzie plathu dacz na *S. Michal w roku przislím* (1617 – 2974); ma plathowacz na *S. Michal od thego za rok* (1617 – 2977); ma mu dacz grzywięń 4 na *S. Mi-*

chal w tym roku ['w bieżącym'] (1636 – 3195); a drugie sto zło. obiecuie oddac *na święto S. Michala* (1649 – 3330);

od + gen.: od korey tho krowy ma plathowacz *od tego S. Michala w tym roku asz do drugiego gr. 40* (1616 – 2961); będzie platował od niey [krowy] na kaszdy rok zlothy, tho iest *od tego przislego S. Michala w tim roku, asz do drugiego* (1616 – 2957); będzie powinien dacz zlothi platu *od S. Michala przislego na rok przysly* (1617 – 2975); od korey krowy ma plathowacz *od tego S. Michala in anno isto usque ad annum futurum* (1616 – 2959); będzie powinien dacz zlothi platu *od S. Michala przislego na rok przisly* (1617 – 2975).

Tu również, z przyimkiem *na* w *acc.*, występuje wyłącznie stary B. = M.

4. *Uroczystość św. Marcina* (21x) – 11 XI. Uroczystość ta, przypadająca niecałe dwa tygodnie po świętym Michale, jest uważana za uroczystość przypadającą już w początkach zimy (oficjalnie według kalendarza to jeszcze jesień). Był to, podobnie jak uroczystość św. Michala, ważny termin realizacji płatności i innych zobowiązań. W analizowanych tekstach nazwa ta wystąpiła 21 razy w postaci wyrażen przyimkowych, często rozbudowanych:

do + gen.: najal ie [woły] *do S. Marcina* (1649 – 3338); Pań przewłacza execucyą dekretu *do S. Marcina blisko przyslego w roku terazniejszym* ['niedlugo przypadającego w bieżącym roku'] (1626 – 3091);

na + acc.: od ktori [krowy] ma dać czinsu *na S. Marcin* złoty (1620 – 3010); ma mu ie *na S. Marcin blisko przysly zaplacic* (1606 – 2887); a potym [ma placić] *successive na każdy S. Marcin* (1654 – 3375); y pierwszy czyns [ma placić] *na przysly S. Marcin w zimie* (1654 – 3375); od korei [krowy] będzie plathował *na przisli S. Marcin v roku 1619* zlothi (1618 – 2983); a ostatek ma y povynien będzie [...] dacz [...] *na dzien S. Marcina* roku przislego (1581 – 2746); ma dac zło. trzy an. 1656 *na dzien S. Marcina* (1652 – 3366); ma dac [...] zło. trzy an. 1651, *na święto S. Marcina* (1650 – 3350);

przed + instr.: ma się prowadzyc Stanisław Drąg *na 6 Niedziel przed S. Marcinem* (1653 – 3372);

od + gen.: to iest *od świętego Marcina przyslego* te rzeczy powinię czynic (1623 – 3025); a ten czyns ma się zaczac *od S. Marcina w r. 1662. 6. Novembris* (1652 – 3365).

5. Wyjątkowo, tylko jeden raz, została przywołana *uroczystość św. Sebastiana* (1x) – 20 I, przypadająca w styczniu, a więc w zimie:

Rzeczoni Kulach ma dacz Paly zlotich 12 na trzy liatha *na dzien S. Sebastiana* (1602 – 2845).

Zwraca uwagę fakt, iż wszystkie nazwy terminów związanych z uroczystościami świętych, a więc św. Jana, św. Michala i św. Marcina, jeśli mają konstrukcję *na + acc.* zachowują archaiczną postać rzeczownika z końcówką *-ø*: *na święty Jan, na święty Michal, na święty Marcin*. I tylko takie postaci w XVI–XVIII w. zapisano w KGKW.

6. Uroczystość św. Marii Magdaleny (3x) – 22 VII.

W w. XVIII jako termin pojawiła się uroczystość św. Marii Magdaleny, która była patronką Kasiny Wielkiej, pod jej wezwaniem bowiem został wybudowany w roku 1624 (istniejący do dziś) kościółek w tej miejscowości (zob. 1624 – 3082):

dac grzywien 5 na S. Maryę Magdalenę (1755 – 3698); powinien będzie dac grzywien 10 na S. Magdalenę (1755 – 3699); aby dał grzywien 3 na dzień] S. Maryi Magdaleny (1731 – 3638);

7. Uroczystość św. Katarzyny (1x) – 25 XI.

Oprócz św. Marii Magdaleny pojawiła się również św. Katarzyna, której uroczystość przypada na początek zimy (późną jesienią?), już po św. Marcynie:

y zaraz [...] powinni będą odrabiac pansczyznę y podatki opłacac od tegoz [!] S. Katarzyny w r. przyszyłym 1721 (1720 – 3603).

Omówione terminy mają konstrukcje typu: *na św. Marcin // na dzień św. Marcina // na święto św. Marcina*.

VII. Inne terminy związane z rokiem liturgicznym

1. *Adwent* (1x). Jest to nazwa czterotygodniowego postu przed Bożym Narodzeniem, a więc w zimie. W analizowanym materiale pojawiła się tylko raz w omawianej funkcji w łacińskim zapisie:

quod iam cedit pro poena ante adventum (1640 – 3239).

2. *Post* (2x). Ten najdłuższy okres postu, czterdziestodniowy, przypada przed Wielkanocą, zatem w okresie wiosennym. W KGKW nazwa wystąpiła tylko dwa razy w interesującej nas funkcji:

grosy osm powinięć na pierwszą srodę w post (1649 – 3329); żeby trzy razy szedł w rozgi przez szereg całej gromady: pierwszy raz wstąpiwszy w post ['na początku wielkiego postu'] (1680 – 3414).

Dziś okres ten ma postać zestawienia: *wielki post*, w zabytku występował tylko człon rzeczownikowy.

3. *Środoposćcie* (1x). Jest to nazwa okresu przypadającego w środku wielkiego postu i czas jego nie jest stały, jest ruchomy:

aby inquisitia była nadaleci o srodoposćciu in an. presenti (1626 – 3096).

4. *Wielki Tydzień* (1x). Wielki Tydzień to, jak wiadomo, tydzień poprzedzający Wielkanoc, a więc przypada w okresie wiosennym i ma czas ruchomy. Jako termin w analizowanym materiale pojawił się tylko raz:

Wymowił sobie Piotr Żądlik mieszkanie do Wielkiego tygodnia w tymze roku ['w bieżącym roku'] (1649 – 3327).

5. *Suche dni* (1x). *Suche dni* wiążą się z kościelnym podziałem roku (por. Szymański 1972, s. 255–264) i cyklem trzydniowego postu (środa, piątek, sobota), przypadającego cztery razy w roku: na wiosnę – w tygodniu po 1. niedzieli wielkiego postu (data ruchoma); w lecie (przełom wiosny i lata) – w tygodniu po Zielonych Świątkach (data ruchoma); w jesieni – w tygodniu po święcie Podwyższenia Krzyża (14. IX.); w zimie – w tygodniu po św. Łucji (13. XII.), a więc mniej więcej w połowie adwentu. Nazwa pochodzi od przymiotnika *suchy* ‘bez omasty, postny’ (por. *suszyć* ‘pościć’). W KGKW w funkcji terminu *suche dni* pojawiły się tylko raz w postaci zrostu:

powinni mu będą oddać [pieniądze] *na cztery razy, to jest na kazde Suchedni po groszy 24 w tym roku* (1675 – 3398).

6. *Zapusty* (1x). *Zapusty* to ostatnie dni w tygodniu przed wielkim postem (przed Środą Popielcową), ostatnie dni karnawału. W KGKW wystąpiły jeden raz w XVIII w.:

a iezeliby taz Roza za mąż nie poszła *w zapusty* (1748 – 3663).

Zwróćmy uwagę, że ilość uroczystości kościelnych występujących w funkcji terminów jest ograniczona.

VIII. Sądy. Dwa razy, w XVIII w., w analizowanym tekście w funkcji terminu wystąpiła nazwa *sądy* w znaczeniu ‘posiedzenie sądu rugowego’:

drugą [ratę ma dać] *na przyszle sądy* (1723 – 3614); pozwala mu się na to az *do przyszlych sądów* (1723 – 3615).

Nazwy jednostek miar czasu

W funkcji terminów w analizowanym zabytku językowym wystąpiły takie nazwy, jak *godzina, dzień, tydzień, miesiąc, rok, pora roku*.

I. Godzina (3x). Ta jednostka miary czasu rzadko bywała używana w funkcji terminu w KGKW: w obydwu przypadkach ma postać wyrażenia przyimkowego:

od + gen. (do ...): aby [...] poddani na strożą do dworu na wieczor przychodzili y *od godziny do godziny* dwai tylko strzegli (1642 – 3270);

na + acc.: żeby miał tego Symona Wrzecionka przechowac w domu *aby na iedną godzinę* [‘choć przez jedną godzinę’] (1649 – 3339).

II. Dzień (25x). *Dzień* był i jest ważnym miernikiem czasu i dlatego występował często również jako termin – w postaci różnych konstrukcji przyimkowych, czasem rozbudowanych:

do + gen.: aby szcie poiednalý *do thego dnia* pod wýnà (1602 – 2848), aby mu Syrsienka ovisica wrucila [!] [...] *do 2 dni* (1606 – 2874), aby Misiék wrucil [!] lancuch Putovy *do trzeciego dnia* (1606 – 2888);

od + gen.: a drugà połowicę [ma dać] *od dzissessego dnia w rok* (1565 – 2735), a czas naznaczył [...] *do niedziel dwu a die presenti* (1624 – 3072); *od dzisiednia* [‘od dzisiejszego dnia’]: Ostatek powinien oddac *od dzisiednia za dwie niedzieli* (1626 – 3087).

W funkcji tej wystąpiły też, choć nielicznie, nazwy poszczególnych dni tygodnia: *środa*, *czwartek*, *piątek* i *niedziela*, a więc dni tygodnia przypadające w drugiej połowie tygodnia. Dni te mogły występować w różnych okresach roku, co jest wyrażone składnikami dodatkowymi, deprecyzującymi:

– *środa* (1x): te cztery złote [...] powinien oddac Woyciechowi Zachwiei *na pierwszą srodę w post tegosz roku* [prawdopodobnie tzw. *wstępna środa*, czyli *środa popielcowa*] (1649 – 3329);

– *czwartek* (1x): a tak ssye temu konycz stal *po stempsey* [! wstępnej] *niedzieli* [zob. niżej] *we czwartek* (1546 – 2707);

– *piątek* (1x): a ma przysiącz *od thego Piathku, co idzie, za tydzień* (1602 – 2855).

– *niedziela* i *święta* (17x): W omawianej funkcji mogły wystąpić zwykle niedziele, a także niedziele ważne w roku liturgicznym, a takimi były przede wszystkim niedziele wielkiego postu:

przez 10 niedziel powinien w *kazdą niedzielę* w kościele Farnym Mszańskim krzyzem lezec (1694 – 3464), żeby się przeprosili [...] w *Niedzielę przyszlą* (1648 – 3319), aby [...] dopomógł zapłacić basarunku Moskalikowi [...] fl. 18 *na Niedzielę przed Nowym Latem* [!] (1698 – 3414).

Szczególnie często w omawianej funkcji występowały, jak wspomniałam, niedziele wielkiego postu:

żeby w kosciele w *kazdą Niedzielę postną* [...] w kaydanach lezał krzyzem (1680 – 3414), u kosciola ma siedziec w kunie w *niedzielę pierwszą wstąpiwszy w post* raz (1626 – 3087), a tak ssye temu konyez stal *po stepszey* [!wstępnej] *nyedzieli* *we Czwartek* (1546 – 2707); Podsędki prawo opowiedziało na pierwszą *Niedzielę po wstępney Niedzieli* (1635 – 3173); siedział w kunie [...] w *Niedzielę wtora postu wielkiego* pierwszy raz, drugi raz [ma siedzieć w kunie] w *Niedzielę Białą*, a trzeci raz w *Niedzielę Srodopostną* (1626 – 3088); a to naczynie ma bydz sporządzone *na Niedzielę Białą* (1646 – 3291); a drugi raz [ma siedzieć w kunie] w *Niedzielę Kwietnią* (1626 – 3087).

W grupie tej zwracają uwagę nazwy niedziel: *niedziela wstępna* (por. też *wstępna środa*) obok *niedziela pierwsza wstąpiwszy w post* ‘pierwsza niedziela wielkiego postu’, *niedziela srodopostna* ‘niedziela przypadająca w środku wielkiego postu’, *niedziela kwietnia* ‘niedziela palmowa’ i *niedziela biała* ‘pierwsza niedziela po Wielkanocy’. Prócz tego została przywołana druga (*wtora*) niedziela wielkiego postu. Jak widać, w funkcji terminów szczególnie licznie wystąpiły niedziele wielkiego postu, a prócz tego także *Wielki Tydzień* i (*wielki*) *post*. Stąd wniosek, że te dni i okresy w roku liturgicznym były uznane za ważne i wyraziste punkty czasowe.

Świadczą one o tym, że ówczesny człowiek, w tym przypadku mieszkaniec wsi małopolskiej, poddany klasztoru OO. Dominikanów w Krakowie, bardzo dokładnie znał kalendarz kościelny, żył według niego i według niego organizował swoje życie. Niezwykle interesujące są również same nazwy niedziel, zwłaszcza tych wielkopostnych, funkcjonujące zresztą do dziś w gwarze tego regionu (zob. Kobylińska 2001, s. 90).

Obok niedziel w omawianej funkcji występowały także święta:

[ma] w kunie siedzieć przez trzy święta u fary swoiey (1632 – 3139); ma siedzieć w kunie we trzy święta albo niedziele przez mszą świętą (1644 – 3279). Do tego, rzeby [!] przez pienc dni swientych albo niedzielnych oboygi krzizrzem [!] lertzeli [!] (1692 – 3454).

Niedziela była wyraźnym punktem czasowym, oddzielającym tygodnie, a także dni robocze od dnia świątecznego. Niedziela – Dies Dominica – była ‘dniem Pańskim’ ze ściśle przestrzeganym „świętowaniem”, ewentualnie czasem przeznaczonym na spotkania, w czasie których można jednak było realizować różne należności. Był to również dzień, kiedy wieś spotykała się w kościele i wówczas najłatwiej było napiętnować przestępcę siedzącego przy kościele w kunie, w gąsiorze, czy leżącego w kościele krzyżem. Dlatego też niedziele i święta, a szczególnie dni i niedziele wielkiego postu, były tak często w orzeczeniach sądowych wymieniane jako czas realizacji ustanowionych terminów.

III. Tydzień. Nazwa tej jednostki czasu występuje w KGKW w dwu wariantach leksykalnych: *tydzień* i *niedziela*, przy czym ta druga postać ma większą frekwencję (stosunek 13 : 35). Oczywiście i tu mamy do czynienia z wyrażeniami przyimkowymi, czasem rozwiniętymi:

do + gen.: aby Stasz Nowacek dał groszy 24 do dwa niedziel (1597 – 2785); które trzy grziwny oddać powinięń Kus do niedziel 4 (1623 – 3031);

na + acc.: dalem go okowac na kielka niedziel (1648 – 3301); a na ostatek summi powinięń mu oddać na 6 niedziel przed S. Marcinem (1653 – 3372);

przed + instr.: [...] kramarki, która się wprowadziła przed tygodniem do lakuba chałupnika (1652 – 3370);

przez + acc.: dwoie prosiąt cudzych trzymali w domu przez 12 Niedziel (1636 – 3187);

w + acc.: a kto się naidzie mający bydło naimne w tydzien [‘w tydzień’] po terminie tym naznaczonym traci maietnosć (1626 – 3091); nakazał Pań inquisitią w tydzęń [‘w ciągu tygodnia’]; por. współcz.: Zrobimy to w tydzień! nadalei abhinc (1624 – 3075). Tu też należy następujący przykład: nakazano, aby Rabka oddał [w] ten tydzien [‘w tym tygodniu’].

w + loc.: powinien mu będzie dac [...] złotych szesc w iednym tygodniu [‘w ciągu jednego tygodnia’] (1687 – 3436).

Taką samą konstrukcję przyjmuje rzeczownik *niedziela*:

aby we dwu niedzieliach [‘w ciągu dwóch tygodni’] stawili go y oddali (1641 – 2264); wziął to do inquisicy, we dwu niedzieliach od nich miany bydz uczyniony (1652 – 3369);

za + acc.: a Iakub Pado za *tydzien* ma mu oddac [...] tho wsitko (1602 – 2854), ma mu Michal zagrodzic za *tidzien* ['po upływie tygodnia'] (1606 – 2892).

Takiej formy nie tworzy *niedziela* 'tydzień' – *za *niedzielę*. Konstrukcje z tym leksemem są możliwe tylko w gen. pl. z liczebnikiem: za 2 *niedzieli* // za *niedziel dwie*:

żeby zapłacił za *dwie niedzieli* kołodziey pierzyne (1646 – 3297); rząd roskazał, aby mu połowiczę zapłacił, połowiczę za *dwie niedzieli*, a za *szesz niedziel* ostatek (1602 – 2812).

IV. Miesiąc (4x). Miesiąc w znaczeniu '30 dni' wystąpił zaledwie cztery razy⁴ i to głównie w postaci nazw miesięcy: *luty*, *kwiecień* i *maj*:

Voytek Zawilka w roku 1605 asz do 1606, *do dnia 6 lutego* pszesz ten czas graval w karty vewsy nasey (1606 – 2893); poniewas się stala brzemienną od Iana Dierka męża swego *między Kwietnią* [! kwietniem] a *Maiem* (1559 – 2726); iż się uiscy pod winą utraczenia maiętnosci [...] karania siedzeniem w kłodzie *miesiacow trzy* (1623 – 3043).

Jest rzeczą interesującą, że *miesiąc* był tak rzadko stosowany jako termin. Widocznie, jako miara czasu związana z kalendarzem oficjalnym, świeckim – nie kościelnym, trwającym dość długi okres, a nie mający wyraźnych wykładników początku i końca (jak np. *tydzień*) – granic czasowych, był słabo przyswojony i stosowany przez ludność wiejską (a może w ogóle ówczesne społeczeństwo), żyjącą, jak widzieliśmy, według kalendarza liturgicznego, kościelnego.

V. Rok (ok. 90x). Jest to kolejny okres czasu (miara), który często występował w KGKW w funkcji terminu, przeważnie w formie wyrażań przyimkowych, niekiedy rozbudowanych – w wyrażeniu pojawiał się dodatkowo zaimek wskazujący *ten*, przymiotniki temporalne (imiesłowy zaprzeszłe) *przyszły*, *przeszły*, a także liczebniki określające ilość lat itp. Owe wyrażenia przyimkowe mogą być bardzo rozbudowane formalnie i semantycznie:

do + gen.: Wymowił sobie Piechowka zagonow dziewięć *do roku* ['na 1 rok'] (1649 – 3341); ma y powinię [!powinien] będzie nadaley *siostrą* [!siostróm] swoim dacz y zapłacycz poczęstek ['należną część'] ych *do roku* ['w ciągu roku', 'przed upływem roku'] (1581 – 2751); który był powinien *ad annum* 1597 oddacz (1597 – 2787); zagonow dziewięć *do roku*, zytńska [...] *do dwu lat* ma uzywac (1649 – 3341); prawo nakazało mu wypłacic *do czterech lat* ['przez cztery lata'] na każdy rok po pulgrzywniu (1609 – 2923); która [któ rą krowę] od Simka Mahaika odebrano w thim roku, *do drugiego roku* ['do następnego roku'] ma poplathowac na S. Mihal (1619 – 300); *od thego roku 1617* [...] *asz do przislego roku* (1616 –siostrze powinien wydac krowę zdrową albo od niey czynsowac po kopię [!] *na rok* ['rocznie' lub 'w przyszłym roku'] (1687 – 3436); kazałem [...] oszacowac te łakę, wieleby stala ['kosztowała, była warta'] *na rok* ['jw.'] (1644 – 3279); a ma yei plathowacz *na ten rok* ['za ten rok'] gr. 40 (1616 – 2966);

⁴ W artykule nie uwzględniłem dat podanych np. na początku notatek, typu: 18 dnia Marca roku 1612 była gromada itp.

na + acc.: ktori powinien iei dawacz będzie po zlothemu *na rok* ['rocznie'] (1616 – 2966); wymawia sobie *na rok* ['na okres jednego roku'] marchwisko wsistko (1652 – 3363);

siostrze powinien wydac krowę zdrową albo od niey czynsowac po kopię [!] *na rok* ['rocznie']; kazalem [...] oszacowac te łakę, wieleby stała ['kosztowała, była warta'] *na rok* ['jw.'] (1644 – 3279); a ma yei plathowacz *na ten rok* ['za ten rok' lub 'w tym roku'] gr. 40 (1616 – 2963); prosili [stróżowie], abi tilko *na then rok* ['w tym roku', 'przez ten rok'] po iednemu [strzegli] (1622 – 3022); *na drugi rok* ['w przyszłym roku'] ma placic do S. Michala (1619 – 2989); wymowił sobie Piechowka *na przyszły rok* zagonow dziewięć (1649 – 3341); ma cinszowac [...] *na rok przisy* ['w przyszłym roku'] wrok ['w roku'] 1620 (1619 – 2999); wymowił sobie siac *na jeden rok* ['w jednym roku', 'przez jeden rok'] (1651 – 3355); ktoby ia [łakę] chciał zebrać *na ieden rok* ['w jednym roku', 'przez jeden rok'] (1644 – 3279); Wymawia sobie Iakub Lacny w ogrodzie zagoni do roku y rzad sliw *na ieden rok* ['na okres jednego roku'] (1651 – 3351); rzeczoni Kulach ma dacz Paly zlotich 12 *na trzy liatha* ['za trzy lata' lub 'w ciagu trzech lat'] na dzien S. Sebestiana (1602 – 2845); poniewasz iusz *na piati rok* ['piąty rok'] robi niemi [koñmi] (1641 – 3263); iuz *na rok blisko piętnasty* ['blisko piętnaście lat'] teyze roli Marszałkowskiej zazywaiącego (1693 – 3460); Simon Machai [...] oblygowal się placzycz *na koszdy rok* ['każdego roku'] na swiętho S. Marczyna [...] zlotych polszkych 20 (1618 – 2981); od ktorei krowi bedzie iei powinien dawacz *na rok kaszdi* ['za każdy rok', ewentualnie 'każdego roku'] po zlothemu iednemu (1617 – 2968); ma czinszowac [...] *na rok przisy* ['w przyszłym roku'] w rok 1620 (1619 – 2999);

od + gen.: Są to przeważnie konstrukcje: od + liczebnik + rzeczownik (gen. pl.): Woicieh zas Gosciei dopominal się role *od lat stu trzydziestu* Goscieiwskiey (1695 – 3469); y tak *od lat szesci* placi (1624 – 3075) [też możliwe: *od roku*].

Inne znaczenie ma to wyrażenie w przykładach:

winiem mu przeniece [!] miare *od lat szesci* ['za 6 lat' lub 'od sześciu lat']; ze mu ie [pieniędzy] winien *od 6 lath* ['jw.']; isz lasiek wyszedł z panstwa *od lath dziesiacy* ['dziesięć lat temu'] do Łostowki (1624 – 3068); Ociec tego kotha umarł *od lat piacy* ['pięć lat temu'] (1624 – 2069); *od roku 1617* asz do inszy (1616 – 2963);

po + dat.: a *po roku* ['po upływie roku'] mogą u siebie zlozyc (1648 – 3314); aby żaden *po wysciu* ['po upływie'] *dwóch lat* niesmiał mieć bydła naiemnego (1626 – 3091);

przed + liczebnik + rzecz. (gen. pl.): który zmarł *przed trzydziesta lat* ['przed trzydziestu laty'] (1624 – 3068);

przez + acc.: a drugą osm [floreńów ma] [...] oddac *przez rok* ['w ciagu roku']; aby *przez ten rok* [...] w pokoiu przemieszkała (1696 – 3485);

przez + liczebnik + rzecz. (gen. // acc. pl. // du.): z tych pol zbierac będą powinni *przez dwie lecie* ['przez dwa lata; w ciagu dwu lat'] (1690 – 3447); *przez lat trzy* ['jw.'] żaden brat [...] się nie upominal (1652 – 3361);

w + acc.: ma czinsowac [...] *na rok przisy* *w rok* ['w roku'] 1620 (1619 – 2999); aby ieslize woly przeda, polowice *w ten rok* ['w tym roku'], długą [Idługu lub ewent. drugą] zaplacila *videlicet in anno 98* (1597 – 2791).

Osobliwą konstrukcję z przyimkiem *w(e)* przedstawia następujący cytat:

aby Kuban Iadwidze dał krowę doyną [...] *we 2 lat* ['w ciągu dwu lat'] (1606 – 2876);

w + loc.: która [! którą krowę] od Simka Mahaika odebrano *w thim roku* ['w bieżącym roku'] (1619 – 3000); *w roku ninieyszem* [...] Iantek osądzony był (1623 – 3057); ma dac zlohti na S. Michał *w roku przislím, który pisa* [!] (1619 – 2984); od ktorei [jałowicy] ma plathowacz po zlothemu *in an. 1620* (1618 – 2985); Pierwsza rata na P. Marią Gromniczką [!] *in anno sequenti 1612* (1611 – 2944);

za + acc.: Walenty mlynarsz, który ręczył za Michtarza, ma dacz Pały na tę Wielką nocz 4 flor., a *za rok* ['po upływie roku', 'w przyszłym roku'] drugie 4 flor. (1616 – 2954); *za tę* jednak *rok* ['za rok bieżący'] powinien będzie podatki płacić (1695 – 3484); azeby odebrał [...] *za przeszły rok* ['za rok ubiegły'] ieden czynsz (1687 – 3436); y od krowy czynsza [dał] *za dwa roki* ['za okres dwu lat'] zło 2 (1648 – 3315);

co rok ('co roku, każdego roku, rokrocznie'): na ktorey wyzywienie mają *iey co rok* dac ze Dwora korzec zyta (1677 – 3405);

rok od roku ['jw.']: pothim ma płacicz *rok od roku*, poki przy nim będzie [ta krowa] (1616 – 2962);

nom. – acc. rok // lata // roki: a ostatek [pieniędzy daje] *iako rok przydzie* ['z nadejściem nowego roku'] (1656 – 3379) – jest to konstrukcja opisowa w postaci zdania; żeby *rok cały* w kaydanach robiel *we dworze* (1680 – 3414); miał krowę naiętą u siebie *lat trzy* (1648 – 3325); trzymając *kielka lat* po oycu swoim (1646 – 3291);

gen. który najął rolę *tego roku* ['w bieżącym roku'], *drugiego* ['następnego'] *roku* [...] żeby zaciąg odpracował (1675 – 3397); *iako przeszłego roku* ['ubiegłego roku'] uczynił (1648 – 3314).

Ciekawe jest użycie tego rzeczownika w następującym kontekście:

powiedział, ze połownik po grziwnie tak *rok* [nom.? acc.?] kosztował (1623 – 3044).

Możemy to odczytać jako: 'rok temu', 'przez ostatni rok', a może 'w tym roku'?

Obok leksemu *rok* w analizowanych tekstach pojawił się leksem *bezrok // przezrok* – pisany też rozdzielnie. Wyraz ten odnotowuje słownik Lindego (dokumentacja z XVII w.), znajduje się on – *bezrok* – również w t. II (s. 93) *Słownika gwar polskich* PAN, pod red. J. Reichana i ma znaczenie 'przyszły rok'. Występuje on głównie z przyimkiem *na + acc.* Podobnie jest w KGKW, gdzie pojawił się w zapiskach z XVII w.:

zkazało prawo Matuszowi zapłacić Pali [...] na Boze Narodzenie flor. 6, a *zaś na przezrok* drugą 6 (1609 – 2923); a panu z gruntu będzie powinien *na bezrok* dawac złoty y gr. 6 (1620 – 3011); a drugi korzec [ma oddać] *na bez rok* dali Bog (1623 – 3032); wymawia sobie na rok marchwisko wsistko, a *na bez rok* 6 wrok [?! 'w roku' ?] (1652 – 3363). Oboczność fonetyczna *bezrok* i *przezrok* wynika z gwarowego mieszania przyimków *bez: przez*.

Terminy związane z porami dnia, roku i pracami polowymi

Grupa tych nazw jest nieliczna:

I. Terminy związane z porami dnia to *wschód* i *zachód słońca*:

a zaplaczycz mają iutro *do wschodu słońca* (1608 – 2906); która [wina] ma bycz zaplaczona iutro *do wschodu słońca* (1608 – 2912); nakazało prawo, aby yh poiednal *do zachodu słońca* (1606 – 2881); którą [winę] ma odprawić *do zachodu słońca* (1609 – 2919); Osądziło prawo, aby mu zapłacił *do zachodu słońca* (1623 – 3030); aby [...] poddani na strożą do dworu *na wieczor* [‘wieczorem’] przychodzili (1642 – 3270).

II. Terminy związane z porami roku

W KGKW wystąpiły nielicznie:

wiosna: aby *na wiosnę* nicz nie orał (1641 – 3252);

lato: powinni się stawic dwie godzinie na dzień, kiedy *lecye*, a *zimie* godzinę na dzień (1623 – 3053); powinny *w lecie* [...] oddawac po kwarcie kminku polnego do dworu (1695 – 3471);

jesień: nakazało prawo Stanisławowi na S. Jan dac Pali flor. 3, *na iesien* drugą 3 (1609 – 2923); a gunkę ma oddac [...] *w iesięni*, kiedy owce postrzygą (1649 – 3335);

zima: zob. wyżej: *lato*.

Zwracają uwagę stare miejscowniki: *lecie* i *zimie*.

III. Z terminów związanych z pracami polowymi i gospodarskimi zostały wymienione tylko dwa:

źniwo // **źniwa:** Wolny ma być [...] od Wielkiej Nocy az *do zniwa* [gen. sg.] (1696 – 3486); pierwsza [!] *rate*, a to iest zlo. 8, an. 1652 *po zniwach* [powinien zapłacić] (1651 – 3359);

strzyżenie owiec: Tu wystąpiło całe zdanie (okolicznikowe czasu): a gunkę ma oddac [...] *w iesięni, kiedy owce postrzygą* (1649 – 3335).

Terminy związane z rytmem życia człowieka i jego działaniem

W omawianej funkcji występują cztery zleksykalizowane wyrażenia przyimkowe: *za żywota* (2x), *za życia* (1x) i *po śmierci* (6x), a także *do śmierci* (4x). Ewentualnie włączymy tu takie 2 przykłady:

y urodziło się [dziecko] *iesce za żywota* zony swei [! jego], ale nie pomni *iesli za żywota* męża *iei* (1626 – 3087) (niezupełnie są to nazwy terminów).

W XVIII w. wystąpił w tej funkcji wariant leksykalny, nowszy, *za życia*:

iezeliby Bartosz *za życia swego* niewypłacił długu (1729 – 3631); *po śmierci* zas *iego* na Dwor się ma przywracac [chałupa] (1698 – 3489); *po iego zas śmierci* cała rola będzie należała na dwóch Ceklarczyków pomienionych (1694 – 3462); wymowił *tez sobie* [...]

5 korczy owsa na kozdy rok *po swey smierci* [...], stukę łąki [...] *do swey smierci*, jeden potok, ktorego ma uzywac spokojynie *do swey smierci* (1640 – 3248).

Tu też wystąpiły określenia terminów w postaci pełnych zdań (okolicznikowych czasu, stopnia i miary). Są one związane z działaniem lub pewnymi stanami człowieka:

iako infamis żeby zostawał, *poki zyc będzie* (1680 – 3414); za dwie niedzieli ma mu oddac, a ostatek, *kiedy będzie mógł* (1623 – 3041); i ma then pulrolek trzymacz, *poky iego wolia będzie* (1618 – 2978); powinien będzie [...] oddac Wydrowi dotąd, *puki nięodda wszystkiego długu* (1687 – 3436); a pothim [ma czynszować] rok od roku, *poki będzie trzymał [rolę]* (1616 – 2962);

W XVIII w. pojawiły się także inne określenia terminów w postaci zdań pobocznych:

powinni dotrzymac na brata młodszego Bartłomicia *poki niedorosnie* (1753 – 3686); ażeby [...] poty obydwie części czwarcizny trzymał, *poki się lasiek Szlazyk nieozeni* (1753 – 3686); żeby Dwor tęż rolę zatrzymał, *poki się zadosyc nie stanie* (1759 – 3719); oddawszy Sładze tyńf. 70 w roku przyszłym na S. Jon albo *iako naipredzy będzie mógł* (1719 – 3599); żeby mu puł zarembku puscili w tych pieniądzech, *poki mu doskonale niewypłacą* (1719 – 3596). A także: *od niepamiętania ludzi starych to dziedzictwo mieli* (1743 – 3657).

Przysłówki temporalne w funkcji terminów

Dość często terminy były określane za pomocą przysłówków temporalnych, takich jak *zaraz*, łac. *exnunc*, *dzisiaj*, *jutro* itp.

zaraz // exnunc (16x): żeby *zaraz* oddał y tę krowę [...] co uczynił *zaraz* tegosz dnia (1648 – 3325); a przy gromadzie *zaraz* ma wziąć 50 pląg (1677 – 3402); Et *exnunc* odsządził Pan (1624 – 3073); iakusz *zaraz exnunc* plagi wzyoł (1692 – 3457);

jak najprędzej (1x): rzeby [!] [...] oiciec Mikołay Skwarcek *iako nayprendzy* z domu od siebie oddalił tegosz Symona (1692 – 3454);

natychmiast (1x): dwie grzywny [...] odlozyc *natychmiast* powinny (1626 – 3085);

dzisiaj (1x): aby szie *dzisiaj* zgodziły (1602 – 2849);

jutro (3x): za czo ręci panu Paweł fornal *do iutra* (1602 – 2839); tę sprawę *do iutra* prawo odlozelo (1602 – 2839);

nazajutrz (2x): Rano *nazajutrz* stawil się Przeor do prawa (1623 – 3047); Ocziec Przeor kazał stanącz do siebie oboygą *nazaiutrz* (1619 – 2998);

rano (1x) – zob. *nazajutrz*;

dożywotnie (2x): aby iemu to kupno *dożywotnie* sluzelo (1683 – 3429); a także: tedy sąd terazniejszy [...] pozwala mu na teyże *dożywotniego uzywania* (1693 – 3460);

wiecznie (2x): siedząc *wiecznie* s potomkami swemy na tym gruncie (1626 – 3094); przysądza to domostwo y z gruntem Ionowi Pali [...] prawem dziedzicznym *wiecznie* (1675 – 3398);

na zawsze: Walenty Zięba [...] prosił o warunek względem roli *na zawsze* (1677 – 3408);

na potem // in posterum // protunc: iezeliby kto pomienionego woyna znac *na potym* ['później, w przyszłości'] za woyna nie miał (1677 – 3402); aby tedi parobcy *na potim* [...] byli czuiniestemi (1694 – 3463); azeby go *in posterum* nie płacieli (1680 – 3416); którą [winę pańską] im Pąn *protunc* odpuścił (1626 – 3085).

W XVIII w. pojawiły się jeszcze takie terminy, jak *nieodwłocznie* ['niezwłocznie, natychmiast'] i *wieczyscie*:

aby stronie [...] zapłacił grzywien 3 *nieodwłocznie* (1765 – 3727); ktorey chałupy [...] *wieczyscie* zażywać będą powinni (1748 – 3665).

Podsumowanie

Poznaliśmy językowe wykładniki terminów, jakie występowały w XVI–XVIII w. na terenie południowej Małopolski. Były one, jak widać, ściśle związane z kulturą tego okresu i tego regionu. Jako nazwy terminów były bowiem używane wówczas jednostki czasu, a także nazwy świąt i innych jednostek temporalnych (często w postaci gwarowej, z języka potocznego), związane z rokiem liturgicznym. Dotyczy to przede wszystkim świąt ważnych oraz dłuższych okresów – postu itp. Z kulturą, w szerokim tego słowa znaczeniu, związane są także nazwy nawiązujące do pracy człowieka, jego życia i działania.

Istotny jest również fakt, że terminy realizacji płatności i innych zobowiązań przypadały w różnych porach roku, jak wiosna, zima, ale przede wszystkim w jesieni – po pracach polowych i po zbiorach, niezwykle rzadko w lecie, czyli w okresie nasilenia prac polowych. Wśród jednostek czasu takim dniem–terminem były przede wszystkim niedziele i święta przypadające w różnych porach roku. W każdej porze roku takich świąt było kilka, np. na wiosnę: Wielkanoc, wielki post, suche dni, św. Wojciecha i in. Również te dni, a także okresy postu, były terminami egzekwowania kar cielesnych, które wymierzano przeważnie przed kościołem (siedzenie w kunie) lub wewnątrz kościoła (leżenie krzyżem) i oczywiście na oczach wiernych biorących udział w nabożeństwach.

W omawianej funkcji wystąpiły też, jak świadczą przytoczone przykłady, miary czasu, jak *godzina*, *dzień*, *tydzień*, *miesiąc* i *rok*. Najmniejszą frekwencję ma *miesiąc* i *godzina*, największą – *rok*. Zwraca również uwagę fakt, iż w znaczeniu 'tydzień' wystąpiły dwa leksemy: *tydzień* i przeważająca pod względem ilości użyć – *niedziela*.

Oprócz powyższych w tejszej funkcji pojawiły się też przysłowki temporalne, jak *zaraz*, *dzisiaj*, *nazajutrz* i in. Niekiedy mają one postać łacińską, jak *exnunc*, *in posterum* i in.

Omawiane terminy występują przeważnie w postaci wyrażen przyimkowych (często rozbudowanych), z przyimkami temporalnymi *na, do, od, po, przed, o* (zob. Przybylska 2002; 1985). Czasem (rzadko) owe wyznaczniki terminów mają postać zdań podrzędnych.

Okazuje się, że uwzględniony tu ten krótki okres historyczny (ok. 200 lat) ukazuje czas odmierzający życie ludzkie, aktywność jednostki i niewielkiej społeczności – czas pracy, powinności, sądów, przekraczania praw, a więc przewinień i kar. Cały ten okres jest pełen CZASU.

W niniejszym artykule omówiłam – w aspekcie historycznym – jeden z fragmentów, jedno z pól wyrazowych słownictwa prawniczego⁵.

Bibliografia

- Czas w kulturze (1988), red. A. Zajączkowski, Warszawa
- Kobylińska J. (2001), *Słownik gwary gorczańskiej (zagórzańskiej)*, Kraków
- [KGGW] *Księgi gromadzkie wsi Kasina Wielka 1513–1804*, (1921), wyd. B. Ulanowski, [w:] *Księgi sądowe wiejskie*, cz. 1, „Starodawne Prawa Polskiego Pomniki”, t. XI, Kraków, s. 247–275
- Moszyński K. (1967), *Kultura ludowa Słowian*, t. II, cz. 1, Warszawa
- Przybylska R. (1985), *Znaczenie temporalne polskich przyimków*, „Polonica” XI, s. 77–117
- Przybylska R. (2002), *Polisemia przyimków polskich w świetle semantyki kognitywnej*, Kraków
- Słownik gwar polskich (1977–1998)*, pod red. J. Reichana, t. I–V, Kraków
- [SJPd] *Słownik języka polskiego (1958–1968)*, pod red. W. Doroszewskiego, t. I–X, Warszawa
- Szymański J. (1972), *Chronologia*, [w:] *Nauki pomocnicze historii. Od schyłku IV do końca XVIII w.*, Warszawa, s. 233–261

⁵ Zob. też: J. Kobylińska, *Sposoby wyrażania relacji czasowych w gwarze*, Kraków 2004 [Księga ku czci prof. D. Wesołowskiej, UJ – w druku]. Artykuł niniejszy, podobnie jak inne opublikowane przeze mnie, a dotyczące *Ksiąg gromadzkich Kasiny Wielkiej*, są częścią przygotowywanej przeze mnie większej pracy. Pragnę jeszcze zaznaczyć, iż warto by było zbadać i omówić składniki lewostronne (przeważnie czasowniki) łączące się z wyrażeniami przyimkowymi, ale niestety, artykuł przekroczyłby dopuszczalne ramy ilościowe.

